

XALQ TA'LIMI

ISSN 2181-7839

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI XALQ TA'LIMI VAZIRLIGINING
ILMIY-METODIK JURNALI

Muassis:

O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi

PUBLIC EDUCATION

SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL
MINISTRY OF PUBLIC EDUCATION OF THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN

2021

6

(noyabr-dekabr)

Jurnal 1918-yil dekabr oyidan chiqa boshlagan
O'zMAA tomonidan 2013-yil 4-martda qaytadan ro'yxatga olinib, 0104-raqamli guvohnoma berilgan.

TOSHKENT

TAHRIRIYAT

4

TA'LIM VA TARBIYA NAZARIYASI

R. Djurayev	6	Mustaqil o'zbekistonda ma'naviy-axloqiy g'oyalarning rivoji
M. Inoyatova		
F. Karimova	11	O'quv jarayonida talabalarda kasbiy kompetensiyani shakllantirish
H. Begimqulov	16	Pedagogning axborot muhitida rivojlantirish muammolari va axborot kompetenligi mazmuni
M. Umaraliyeva	20	Innovatsion faoliyatni takomillashtirish asosida o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish mazmuni
U. Mahkamov	25	Yangi O'zbekiston yoshlarini tarbiyalashda o'qituvchi kompetensiyasi
D. Ismoilova		
M. Madiyarova	29	Talabalarda mustaqil ta'lim jarayonida kreativ fikrlash malakalarini shakllantirish

TA'LIM VA TARBIYA METODIKASI

J. Xusanov	33	Geometriya fanidan uslubiy ishlanmalar tayyorlashda axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi
N. Shamsiddinov		
B. Quvonov		
R. Safarova	36	Tibbiyot xodimlarini tayyorlashda fizika fanini o'qitishning o'ziga xos jihatlari
M. Xaydarova	41	Boshlang'ich ta'lim jarayoniga individual yondashuvni tatbiq etish yo'llari
K. Karimova	45	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mantiqiy masalalar yordamida matematik tafakkurni shakllantirish xususiyatlarini o'rganish
N. Akbarova	50	O'rta tibbiy ta'limni kompetentlikka asoslangan yondashuv asosida rivojlantirish metodikasi
L. Namazbayeva	53	Bolalarni tabiat bilan tanishtirish usullari va texnologiyalar
D. Kenjaboyeva	59	Xorijiy til o'qituvchilarida deontologiya va kasbiy kompetentlikni shakllantirishning ilmiy pedagogik asoslari

TA'LIM SIFATI

N. Karimova	63	Professional ta'limda kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini baholash mezonlari
F. Abdullayev	68	Tabiiy fan (science) bo'yicha boshlang'ich sinf o'quvchilarini baholash yondashuvlari

ZAMONAVIY TA'LIM TEXNOLOGIYALARI

F. Berdibekova	75	Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilariga tarbiya darsini tashkil etishni o'rgatish texnologiyasi
Z. Boymurodova	80	Oilada bolalarni tarbiyalashda milliy va umuminsoniy qadriyatlarining o'rni

Malika XAYDAROVA,

Buxoro davlat universiteti “Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi” kafedrası

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM JARAYONIGA INDIVIDUAL YONDASHUVNI TATBIQ ETISH YO‘LLARI

Annotatsiya

Ushbu maqolada boshlang‘ich ta‘lim jarayoniga individual yondashuvni tatbiq etish haqida fikr yuritilgan bo‘lib, unda individual yondashuv muammosiga nisbatan nazariy qarashlarning vujudga kelishi va taraqqiy etishi, boshlang‘ich ta‘lim jarayonida individual yondashuvni tatbiq etishning asosiy belgilari, strategiyalari bayon qilingan.

Kalit so‘zlar. Individual yondashuv, individuallashtirilgan ta‘lim, tabaqalashtirilgan ta‘lim, o‘quv materiali, pedagogik shakllar, metodlar, mustaqil ish, topshiriq, aqliy qobiliyat, qiziqish.

В данной статье рассматривается применение индивидуализированного подхода к процессу начального образования, в котором описывается возникновение и развитие теоретических подходов к проблеме индивидуальных подходов, а также основные особенности и стратегии реализации индивидуализированного подхода к начальному образованию.

Ключевые слова. Индивидуальный подход, индивидуальное обучение, дифференцированное обучение, учебный материал, педагогические формы, методы, самостоятельная работа, задание, умственные способности, интерес.

This article discusses the application of an individualized approach to the primary education process, which outlines the emergence and development of theoretical approaches to the problem of individual approaches, and the main features and strategies for implementing an individualized approach to primary education.

Key words. Individual approach, individualized learning, differentiated learning, learning material, pedagogical forms, methods, independent work, task, mental ability, interest.

Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlarning nufuzli ilmiy markazlari: Avstriyada o‘quvchilarning bilish faoliyatini individual rivojlantirishga asoslangan dasturlar, Germaniyada iqtidorli o‘quvchilarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan “Nemis maktab akademiyasi”, Angliya, Fransiya va AQSh kabi davlatlarda chuqurlashtirilgan maktab hamda tabaqalashtirilgan sinflarda o‘quvchilarning bilish faoliyatini rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF5712-sonli “Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi” to‘g‘risidagi Farmonining qabul qilinishi va u asosida amalga oshirilayotgan islohotlar o‘qitish metodikasini takomillashtirish, ta‘lim-tarbiya jarayoniga individuallashtirish tamoyillarini bosqichma-bosqich tatbiq etishni taqozo etmoqda.

Pedagogika ensiklopediyasida “Individual yondashuv metodi – (lot.individium – bo‘linmas) pedagogik jarayonni o‘quvchining individual o‘ziga xos jihatlari (mijoz, xarakteri, qobiliyati, moyilligi va boshqalar)ni e‘tiborga olgan holda amalga oshirish metodi” sifatida talqin etiladi.

Ta‘limni individuallashtirish – uni har bir o‘quvchining o‘z individual xususiyatlariga moslab tashkil etish demakdir. Individuallashtirish deganda, har bir o‘quvchining

individual-psixologik xususiyatlarini hisobga oladigan o'quvchilar o'quv-biluv faoliyatini boshqarish tizimi tushuniladi. Ta'lim jarayonida o'quvchilarning individual tayyorgarliklarini ta'minlashda ularning layoqatlarini alohida e'tiborga olish lozim. Agar o'quvchi o'z tayyorgarligi davomida faol harakat qilmasa, uning layoqati tashqi ta'sir va sharoitlar natijasida o'z-o'zidan qobiliyatga aylanmaydi.

Boshlang'ich ta'lim jarayoniga individual yondashuvni tatbiq etish zamonaviy ta'lim tizimini takomillashtirish yo'llaridan biridir. Individual yondashuvning ahamiyati shundaki, o'quvchi ta'lim jarayonining asosiy subyekti sifatida o'qituvchi hamda o'quv materiallari bilan muloqotga kirishadi. Bu o'z navbatida, shaxsning ijobiy fazilatlarini aniqlash; shaxsni muntazam psixologik-pedagogik tashxislash; ta'lim-tarbiya jarayonida shaxs xususiyatlarini hisobga olish; shaxs rivojlanishini bashorat etish va boshqalarni qamrab oladi.

Individual yondashuv bola ruhiyatining individual xususiyatlarini, fan sohalari va kasb egallashga bo'lgan tabiiy moyilliklarini to'liq e'tiborga olish imkoniyatini ta'minlash imkonini beradi. Mazkur yondashuv ta'lim shakllarining eng qadimiysi bo'lib, u qadimgi davr va o'rta asrlarda ham keng qo'llanilgan. Uning samarasi, ayniqsa, amaliy san'at, hunarmandchilikda ustoz-shogird ta'limi tarzida namoyon bo'lgan.

Hozirda jahon ta'lim tizimida individuallashtirish va tabaqalashtirish tushunchalari keng ko'lamda tatbiq etilmoqda. Bunday yondashuv o'zbek xalqi ta'lim tizimida asrlar davomida mavjud bo'lgan. O'tmishda maktabxonalar ayniqsa, madrasalarda ta'lim oluvchilarga alohida yondashilgan holda, ularning qiziqishlari va intilishlarini hisobga olib ta'lim-tarbiya berilgan. Har bir ta'lim oluvchining muayyan mavzuni bilish imkoniyatlari va o'zlashtirish darajalari aniqlangandan keyingina unga navbatdagi topshiriq berilgan.

Boshlang'ich ta'lim jarayoniga individual yondashuvni tatbiq etishda uning yo'llari, usullari, o'qitish maromi, o'quvchilarning o'ziga xos farqli jihatlari, ularning rivojlanganlik darajalari va o'qish layoqatlari alohida hisobga olinishi kerak.

Boshlang'ich ta'lim jarayoniga individual yondashuvni tatbiq etish quyidagi holatlarga ko'ra amalga oshiriladi:

– o'quvchilar guruhiga xos bo'lgan emas, balki har bir o'quvchiga xos umumiy belgilar hisobga olinadi;

– o'quv jarayoni uchun muhim bo'lgan o'ziga xosliklarga ta'limni individuallashtirish jarayonida hisobga olinadi;

– aksariyat hollarda ta'limni individuallashtirish jarayonida o'quvchilarning qobiliyatlari va salomatliklariga ham e'tibor qaratiladi;

– o'quv jarayonini individuallashtirish qisman amalga oshiriladi va u umumiy o'quv vaziyati bilan uyg'unlashtiriladi.

Boshlang'ich ta'lim jarayonida individual yondashuvni tatbiq etishning asosiy belgilarini ajratish muhim ahamiyatga ega. O'quv jarayonini individuallashtirish uchun o'quvchilarga ko'proq mustaqil topshiriqlar berish lozim. Shu bilan bir qatorda, o'quv jarayonini individual yondashuv asosida tashkil etilganda darsning tarkibiy tuzilishi ham o'zgaradi. Individual yondashuvda ta'lim jarayoni oldiga bir qator maqsadlar qo'yiladi va bu maqsadlarga erishish uchun o'quv mashg'uloti bir holatdan ikkinchi holatga ko'chiriladi.

Boshlang'ich ta'lim jarayoniga individual yondashuvni tatbiq etishda quyidagi talablar nazarda tutiladi:

1) O'quvchilar faoliyatini umumiy tarzda tashxislovchi, bashoratlovchi, ta'limiy, bilim beruvchi, rivojlantiruvchi, shakllantiruvchi, optimallashtiruvchi;

2) O'quvchilarni o'ziga xos tarzda moslashtiruvchi, tuzatuvchi va h. k.

O'quv jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirishga oid turlicha yondashuvlarning mavjudligiga qaramasdan, mutaxassislar quyidagi talqinga ko'proq moyillik bildiradilar:

1) Ta'limni individuallashtirish – bu o'quv jarayonini tashkil etish, uning yo'llari, usullari, o'qitish maromini tanlashda o'quvchilarning o'ziga xosligi, ularning rivojlanganlik darajasi va o'qish layoqatini hisobga olish demakdir.

2) O'quv jarayonini tabaqalashtirish – o'quv jarayonini tashkil etishda o'quvchilarni muayyan o'ziga xos jihatlariga ko'ra alohida o'qitish imkonini beruvchi guruhlariga ajratish demakdir.

O'zbek xalqining tarixiy tajribalarini o'rganish natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, o'qitishning jamoaviy shaklidan ko'ra o'quv jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish ko'p jihatdan samaralidir. Shu bilan bir qatorda, o'quv jarayonini individuallashtirish va tabaqalashtirish bo'yicha xorijiy pedagoglarning nazariy yondashuvlari mavjud va ular alohida ahamiyatga molik. Jumladan, AQSh ta'lim tizimida qo'llaniladigan barcha pedagogik shakl va metodlar o'quv jarayoniga o'quvchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda tatbiq etilmoqda.

O'quv jarayonini individuallashtirishning bir qator strategiyalari mavjud. Jumladan:

– o'qitishga bog'liq bo'lmagan holda eng kam sonli o'quvchilardan boshlab butun guruh a'zolarining o'ziga xosliklarini hisobga olish;

– ta'limning turli variantlarini ishlab chiqish, jumladan, o'quvchilarga muayyan mavzuni o'rgatish maromi, maqsadlari, metodlari, o'quv materiallari, talab etilgan o'zlashtirilganlik darajalari kabilarni ko'p variantlarda taqdim etish;

– ta'limda individuallashtirishni qo'llash o'rgatiladigan barcha o'quv predmetlari, ularning muayyan qismlari, o'quv kurslari, o'quv materiallari va alohida o'quvchilarga nisbatan amalga oshiriladi. Buning natijasida o'quvchilarning umumiy belgilariga asoslangan holda turli guruhlarini tashkil etish mumkin.

Avstriyada o'quvchilarning bilish faoliyatini individual rivojlantirishga asoslangan dasturlarda o'quvchilarning o'ziga xos layoqatlariga asoslangan holda ularning mustaqil ishlarini takomillashtirishni nazarda tutadilar. Individuallik o'quvchilarning sinfdagi mustaqil ishlari, topshiriqlar, individuallashtirish esa, o'quv topshirig'i har bir o'quvchi uchun uning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda alohida-alohida tanlanganda vujudga keladi.

Angliya maktablarida o'quv jarayoni tabaqalashtirish tamoyili asosida tashkil etilgan. O'quvchilar boshlang'ich ta'lim bosqichini o'tagandan keyin uch xil yo'nalishdagi maktablarga bo'linadilar. Ular: grammatik yo'nalishdagi maktablar, zamonaviy o'rta maktablar va texnika sohasidagi o'rta maktablardir. Bu maktablarning har biriga o'quvchilar aqliy qobiliyatlari va umumiy rivojlanish darajalariga ko'ra taqsimlanadilar.

Bugungi kunga kelib ta'lim jarayoniga bo'lga yondashuvlar tubdan o'zgarimoqda. O'quv jarayoniga individual yondashuv o'quvchilarning aqliy qobiliyatlari va qiziqishlariga qarab amalga oshirilmoqda. Ta'lim bosqichlarining har birida o'quv jarayonini individuallashtirish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, u o'ta murakkab pedagogik jarayon sifatida tavsiflanadi. Angliya maktablarida ikki turdagi individuallashtirilgan o'quv jarayoni amal qiladi:

– o'quvchilarning turli guruhlariga ta'lim berish, bunda ularning layoqatiga bog'liq holda turli darajaga ega bo'lgan turlicha bilimlar taqdim etiladi;

– bir qator o'quv predmetlari va ta'lim sohalaridan chuqurlashtirilgan bilim berish.

Umuman olganda, o'quv jarayonini individuallashtirishning mazkur shakllari qulay bo'lishi bilan bir qatorda, ayrim kamchiliklarga ham ega. Boshlang'ich ta'lim jarayoniga individual yondashuvni tatbiq etishda quyidagi qulayliklar mavjudligi kuzatildi: o'qitish jarayonida har bir o'quvchining o'ziga xosligini hisobga olish imkoniyati tug'iladi; o'quvchilarning o'quv-biluv jarayoniga bo'lgan qiziqishlari ortadi; mustaqil ishlarning ahamiyati oshadi; individual topshiriqlarni bajarish jarayonida o'quvchilarning ijodkorlik ko'nikmalari rivojlanadi.

Boshlang'ich ta'lim jarayoniga individual yondashuvni tatbiq etishda quyidagi kamchiliklarning mavjudligi ham ko'zga tashlanadi: sinf-dars tizimida o'qituvchining har bir o'quvchi bilan individual shug'ullanish imkoniyatining chegaralanganligi; u yoki bu o'quv predmetini o'qitish jarayonida o'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olish natijasida, ta'lim jarayonining samaradorligiga putur yetishi; sinfdagi barcha o'quvchilar ham o'quv materiallarini o'zlari mustaqil o'zlashtirish imkoniyatiga ega emasliklari nazarda tutiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF-5712-sonli “Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasi” to'g'risidagi Farmoni.
2. Pedagogika: ensiklopediya. II jild./ tuzuvchilar: Jamoa. – T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2015, 368-b.
3. Qalandarova M.K. O'quvchilarni intellektual rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etish mexanizmlari// Monografiya. – T.: Fan nashriyoti, 2019. – 97-b.
4. Anyon, Yolanda; Nicotera, Nicole; Veeh, Christopher A. Contextual Influences on the Implementation of a Schoolwide Intervention to Promote Students' Social, Emotional, and Academic Learning // CHILDREN & SCHOOLS Том: 38 Выпуск: 2 Стр.:81-88 Опубликовано: APR 2016 <http://webofscience.com>

Bosh muharrir:

Mahmudov Sarvar Yuldashevich

Bosh muharrir o‘rinbosari v.v.b:

Umaraliyeva Muhayyo Abdugaparovna

Mas‘ul kotib:

Suyarova Lutfiya Muxiddinovna

Bosh dizayner – badiiy muharrir:

Mamasoliyev Akbarali Hamzayevich

Tahrir hay‘ati:

Sherzod SHERMATOV, Risboy JO‘RAYEV, Komiljon MUQIMOV, Ulug‘bek INOYATOV, G‘ayrat SHOUMAROV, Maqsudjon YULDASHEV, Oynisa MUSURMONOVA, Lola MO‘MINOVA, Dilyara SHARIPOVA, Barno ABDULLAYEVA, Rohatoy SAFAROVA, Xolboy IBRAGIMOV, Mirodiljon BARATOV, Sharibboy ERGASHEV, Yashin ISMANDIYAROV, Muhabbat MIRSALIYEVA, Bahodir MA‘MUROV, Shukurullo MARDONOV, Ulfat MAHKAMOV, Alisher UMAROV.

Jamoatchilik kengashi:

Dilshod KENJAYEV, Nargiza RAXMANKULOVA, Shaxnoza XALILOVA, Muhammadjon QURONOV, Islom ZOKIROV.

Tahririyat manzili:

Toshkent shahar Shayhontoxur tumani Navoiy ko‘chasi, 30-uy.
E-mail: xalq_talimi@xtv.uz Tel: (0 371) 231-16-51, Faks: 231-16-52

Jurnalga yuborilgan maqolalarga javob qaytarilmaydi, jurnalda e‘lon qilingan maqolalardan olingan matnlar “Xalq ta‘limi” ilmiy-metodik jurnalidan olindi, deb ko‘rsatilishi shart.

Jurnal 2015-yil 20-martdagi 214/2-sonli qarori bilan OAK ilmiy nashrlari ro‘yxatiga kiritilgan.

“TAFAKKUR NASHRIYOTI” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Toshkent shahri, Shayhontoxur tumani, Navoiy ko‘chasi, 30-uy

Bosishga ruxsat etildi: __.__.____-y. Qog‘oz bichimi 70x100 1/16. Ofset bosma usuli.
Shartli b.t. 12,0. Adadi __ __ nusxa. – buyurtma.
Bahosi kelishilgan narxda.

Ushbu songa mas‘ul – Umaraliyeva Muhayyo Abdugaparovna

© “Xalq ta‘limi” jurnali, 2021.